

MISE HNĚVU

Rudolf Steiner

Veřejná přednáška, Berlín, 21. října 1909. Vyšlo v publikaci „Beiträge ZUT Rudolf Steiner Gesamtausgabe“, Č. 81, „Praktische Menschenkunde auf der Grundlage spiritueller Psychologie“, Rudolf Steiner-Nachlassverwaltung, Dornach 1983.

Hlubina duše

Kdo přemýšlí o takových otázkách lidského duševního života, jako jsou ty, které jsou na našem letošním zimním programu, o charakteru, svědomí, o zdravé a nemocné duši, o životě a smrti, mystice atd., kdo přemýšlí o takových otázkách, tomu se asi bude znovu a znovu připomínat výrok jednoho starého mudrce z 5. století před Kristem, Hérakleita, který bývá pro značně hlubokou povahu svého myšlení nazýván „Temný“. On, Hérakleitos, pravil: Hranice duše nenajdeš, ani kdybys všechny cesty prošel. Tak hluboké je dno duše. - Tato hlubina duše se člověku u duševních otázek mnoha způsoby připomene. Avšak teprve pomalu a postupně se v průběhu této zimy pustíme do - smíme-li to tak říci - hlouběji se nacházejících otázek duševního života.

Dnes a zítra se budeme věnovat jevům lidského vnitřního života, které možná právě proto, že jsou bližší naprosto všednímu životu, a proto, že o nich člověk méně přemýšlí, nejsou o nic méně zajímavé. Jsou to takové jevy, v nichž ono nejušlechtlejší a nejvyšší jádro lidského vnitřního života, které nazýváme sebevědomím, je na určitá období v jistém smyslu zatemňováno, zatemňováno různými pocity, zejména však afekty.

Role hnevu

Dnes bychom se měli zabývat jedním z těchto hněvu afektů, který hraje v lidském duševním životě značně hlubokou roli. Měli bychom se zabývat onou silou v našem nitru, která je základem hněvu a všeho, co s ním souvisí. Hovoříme-li o duševních ctnostech a projevech lidského duševního života, pak si můžeme položit otázku: Jak je možné, že tato lidská duše, která se na základě svého sebevědomí má přece pozvedat ke stále větším a větším intelektuálním a morálním výšinám, je v důsledku takových záchvatů, jako je hněv, znovu a znovu vrhána dolů? Je taková vlastnost duše jako hněv pouhou překážkou na cestě člověka vzhůru k velkým ideálům života? - I z praktického hlediska mají takové otázky v bezprostředním životě ten vůbec největší význam.

Vychovatel, každý, komu byla svěřena péče o jiného člověka jistě přisvědčí a uzná, jak důležité je vědět, jakou roli hraje v duševním životě právě takový duševní projev jako hněv. Když takovou věc pozná, může pak člověk s náležitým taktem a moudrostí zacházet se vším, co s tím souvisí. Ovšem právě naše dnešní úvaha o duševním životě, o takové otázce, jako je význam hněvu, bude velmi, velmi obtížná. Teprve hlubší proniknutí do hlubin bytí, do spleťtých cest duchovního života nám umožní, abychom na takovéto otázky našli odpovědi.

Tak dnes budeme muset před svou duší nechat předstoupit něco, co ti z ctěných posluchačů, kteří byli při těchto přednáškových cyklech přítomni častěji, z určité stránky slyšeli. Bude však zas a zas nutné, abychom nechali před svou duší předstoupit osobitou povahu člověka, chceme-li pochopit lidské projevy a účinky sil.

Fyzické tělo

Dnes bychom se měli věnovat misi hněvu z duchovědného hlediska. Tady se musíme podívat na člověka nejen do té míry, jak se jeví našemu vnějššímu smyslovému nazírání, jak se jeví

rozumu, který je vázaný na nástroj mozku a který se omezuje na zpracovávání dojmů poskytovaných bezprostředním smyslovým pozorováním.

Pro tento duchovědný pohled je to, co vidí smysly a co může pochopit lidský rozum, který je v těchto smyslech vědomý, jen jednou částí lidské bytosti. Tento článek lidské bytosti, který můžeme vnímat smysly, nazývá duchovní věda fyzickým člověkem. Zevní věda má co dělat jen s fyzickým tělem, nakolik je vědou přírodní, a v jistém ohledu má v tomto omezení pravdu. Duchovní věda však nadto rozlišuje vyšší přirozenost člověka.

Éterné neboli životní tělo

To, co nazýváme fyzickým tělem, máme co do složení látek a sil společné s tím, co nazýváme nerostnou říší, tedy zjevně mrtvou přírodou kolem nás. Je to tentýž silový svět v našem fyzickém těle, jako ten venku ve světě. Nadto je tu ovšem otázka, kterou už může položit a do jisté míry také zodpovědět obyčejný lidský rozum, totiž otázka: Působí tyto síly a látky, které jsou v lidském těle a které jsou stejné jako ty venku v ostatní nerostné přírodě, v člověku stejným způsobem jako venku v ostatní nerostné přírodě? - Ne, nepůsobí. Jestliže je lidské fyzické tělo (a fyzické tělo vůbec každého živého tvora) přenecháno samo sobě, tak se řídí zákony nerostného světa. To vidíme tam, kde je fyzické tělo přenecháno samo sobě v případě smrti. Tady vidíme způsob, jak působí složení fyzického těla, je-li přenecháno svým vlastním fyzickým a chemickým silám. Ale to, co od počátku fyzického těla až do jeho konce vede boj s fyzickými a chemickými silami, takže nemohou jít svou vlastní cestou, kterou se vydají teprve v okamžiku smrti, to nazýváme prvním článkem vyšší lidské přirozenosti.

Nenechte se rušit výrazy, držte se pojmů - to nazýváme éterným tělem neboli tělem životním. Tak pronikáme nahoru do prvního nadsmyslového článku lidské přirozenosti. I pro toho, kdo používá jen ten nástroj logiky, který je vázaný na hmotu, bude takové životní tělo rozumně vysvětlitelné. Pro toho, kdo stojí na půdě duchovní vědy, je toto životní tělo skutečností zrovna tak reálnou jako znějící a barevný svět. A tomu, kdo namítne, že toto éterné nebo životní tělo vůbec neexistuje, řekne duchovní badatel: Toto tělo ovšem neexistuje pro obvyklé smyslové nazírání, tak jako pro toho, kdo je slepý, neexistuje barva. Toto tělo však existuje pro člověka, který ve své duši vytvořil odpovídající síly, aby toto životní tělo mohl opravdu jako skutečnost pociťovat.

Astrální tělo

O všech těchto věcech můžeme v průběhu zimy v jiné souvislosti mluvit. Pro dnešek to ale musí stačit. - Pak se dostáváme ke třetímu článku lidské bytosti, který nazýváme astrálním tělem. Toto astrální tělo je nositelem slasti a strasti, radosti a bolesti, pudů, žádostí a vášní. Toto astrální tělo je tím, co má člověk společné se zvířaty, tak jako má éterné neboli životní tělo společné s rostlinami a fyzické tělo s nerosty. Pro rozum může být, chce-li nezaujatě používat logiku, toto astrální tělo něčím, co se dá logicky vysvětlit. Pro duchovní bádání je skutečností, něčím, co pro vnímání duchovního badatele existuje zrovna tak, jako barva pro oko, jako tón pro ucho. - V astrálním těle tak máme druhý článek nadsmyslové lidské bytosti.

Lidské Já

A budeme-li dále stoupat ve složení lidské přirozenosti, dojdeme k tomu, co už člověk nemá společné s ostatními říšemi okolní přírody, co nazýváme lidským sebevědomím nebo jeho výrazem, lidským Já. Toto Já je tím, čím je takřikajíc každá hloubavá lidská povaha, když ho poprvé zaznamená, překvapena.

Chtěl bych jako už potolikáté uvést onen krásný výrok Jeana Paula, který, když byl ještě chlapec a stál na dvoře svého rodného domu, poprvé pocítil své Já; [...]*.. Od této chvíle pro něj byla otázka Boha a nesmrtelnosti pochopitelná. Bylo by velmi

snadné dobrat se Já člověka, dojít k nazírání Já, kdyby si člověk řekl, že v Já je vysloveno něco, co se už vyslovením odlišuje od všech ostatních pojmů či jmen. Stůl může každý nazývat stolem, židli může každý nazývat židlí. Vylovíte-li však slovo „já“, tak to označuje něco, co má vztah jenom samo k sobě, co však nemá žádný smysl, žádné použití pro vaše vyšší sebevědomí, vysloví-li ho někdo jiný. Nikdy nemůže vašemu sluchu zaznít „já“ [zvenčí], má-li to znamenat vaši vlastní duši. Je to skutečně výraz pro onu „zastřenou svatyni“ lidské duše. Je to výraz, který jakoby v krátkém monologu označuje podstatu člověka v jeho nitru nebo to, co se také může označit jako to božské v lidské přirozenosti.

Tím jsme před vaši duši uvedli čtyři články lidské bytosti: fyzické tělo, éterné tělo, astrální tělo a Já. Budeme-li sledovat člověka, jak před námi stojí, pak jsou tyto čtyři články tím, co je podstatou souhry, onoho vzájemného pronikání. Významné na tom je to, že člověk není ukončenou bytostí, že není bytostí, která je v nějakém okamžiku hotová, nýbrž bytostí, která je v živém vývoji, bytostí, která od toho či onoho stupně pokroku postupuje k stupni dalšímu.

Povaha lidského vývoje

Jaká je ovšem povaha tohoto lidského vývoje? V čem spočívá? Čím je ona vzájemná souhra a pronikání těchto článků lidské bytosti v tom, co můžeme nazvat nádherou lidského vývoje? Ony se vzájemně pronikají tak, jak nám to vyvstane před naší duší, budeme-li přemýšlet o tom, jak to asi tak vypadá v astrálním těle u člověka, který stojí na nízkém kulturním stupni, a naopak u člověka, který stojí na vyšším kulturním stupni díky tomu, že nežije ve svých divokých pudech a instinktech, že netouží po všem a nežádá si všeho, s čím se setkává vzhledem ke svým smyslům, ale že své pudy a žádosti vytříbil prostřednictvím ideálů morálního života. Dva lidi vedle sebe můžete postavit: jednoho, jehož smysly jsou ještě žádostivé, který dosud touží po tom, co před něj uvedou jeho smysly; druhého s hlubokým taktem a smyslem pro povinnost, jež jsou důkazem toho, že prodělal zjemnění duše, že ji vytříbil, očistil.

Tříbení, manas

V čem ale spočívá ono tříbení? Ono tříbení spočívá v tom, že tento člověk pracuje ze svého Já na ostatních člancích své bytosti. To, co se stalo z pudů, žádostí a vášní, je výsledkem práce lidského Já. Já očistilo astrální tělo, proměnilo pudy, žádosti a

---

* na tomto místě vykazuje přepis stenogramu do běžného textu větší mezeru; Rudolf Steiner zde zřejmě vyprávěl nebo citoval zmíněný zážitek Jeana Paula; česky viz Rudolf Steiner: Člověk a vesmírné slovo, nakladatelství Fabula, Hranice 1999, s. 230, nebo Rudolf Steiner: Theosofie, Baltazar, Praha 1992, s. 31 (pozn. vyd.)

vášně, udělalo z nich něco jiného, než čím byly předtím. V duchovní vědě se ta část astrálního těla, kterou už Já proměnilo - když Já s plným vědomím pracovalo na proměně pudů a vášní, na jeho morálním zdokonalování, na přetváření astrálního těla -, nazývá duchovní svébytí, neboli - jedním výrazem orientální filosofie - manas člověka.

Buddhi

Obecně můžeme říci, že lidské Já se v současném lidském vývoji dostalo teprve k tomu, aby na tomto manas neboli duchovním svébytlí pracovalo, vědomě pracovalo. V budoucnosti bude jako vysoký duchovědný ideál stát před člověkem vědomá práce nejen na astrálním těle, na třibení vášní, pudů a žádostí, ale také ideál proměny éterného neboli životního těla. Dnes může člověk na tomto éterném těle pracovat jen nevědomě. To, co jednou bude na svém životním těle přetvářet, se v duchovní vědě označuje jako životní duch neboli buddhi.

Atma

A nyní vyvstává před lidskou duší ještě vyšší ideál ve smyslu duchovní vědy; to je ideál, v jehož případě dnes na lidskou duší, pokud to dokáže pocítit, může padnout závrať z výšky a velikosti a vznešenosti budoucího lidského vývoje. Až bude člověk schopen vědomě pracovat na fyzickém těle, tak také toto fyzické tělo ze svého Já neboli sebevědomí přepracuje. Dnes to člověk může dělat jen nevědomě. Vidíte však ve všedním životě, že se to přesto děje. Stačí jen nezaujatě pozorovat život.

Představte si člověka, který pocit'uje stud, to znamená, že má ve své duši pocit, jako by chtěl něco ze sebe ukrýt; ten člověk zrudne studem. Co to znamená? Na základě čistě vnitřního prožitku byl vyvolán fyzický pochod, tedy přemístění krve. Zrovna tak je tomu, když člověk zbledne. Krev se pak stáhne z povrchu do vnitřních částí. To je pochod ve fyzickém těle, který se odehrává nevědomě. To, čeho se člověk na svém fyzickém těle dopracuje vědomě, se v duchovní vědě označuje jako atma neboli duchovní člověk.

Jestliže v tomto smyslu znázorníme průběh lidského vývoje, pak můžeme říci, že lidská bytost sestává z fyzického těla, éterného těla, astrálního těla a Já. Je-li činností Já proměněno něco z astrálního těla, vzniká duchovní svébytlí neboli manas. Je-li proměněno něco z éterného těla, vzniká životní duch neboli buddhi. A je-li proměněno fyzické tělo, vzniká duchovní člověk neboli atma.

Duše citivá, rozumová, vědomá

To však není to jediné, co připadá v úvahu. Jestliže člověk může také pohlížet ke svému ideálu, kdy bude hotov s [vědomým] přetvářením astrálního těla, tak už předtím nevědomě ze svého Já na tomto astrálním těle pracoval. Má už v sobě něco, co můžeme označit tím, že řekneme: Já žije v astrálním těle. Tuto část astrálního těla, která není vědomě přetvářena Já, ale která - budeme vidět, že to má své oprávnění - je už dnes nástrojem Já, nazývá duchovní věda duši citivou. Avšak to, čím je éterné neboli životní tělo, je již také v jistém ohledu přepracováno Já a slouží už dnes v jistém ohledu Já jako nástroj. Já už vyslalo svou sílu do éterného neboli životního těla. Nakolik je pouhým tělem éterným, souvisí toto tělo se silami rozmnožování a růstu. Nakolik je však éterné tělo přetvořeno Já, nazýváme ho rozumovou neboli myslivou duší člověka. Avšak i fyzické tělo je přepracováno a je nástrojem Já. Toto fyzické tělo člověka, nakolik je nástrojem Já, slouží právě jako smyslový nástroj; prostřednictvím onoho nádherného aparátu smyslových nástrojů slouží vědomí lidského Já.

Proto nazýváme to, co je u fyzického těla bezprostředně takové, že to může být nástrojem Já, duší vědomou, která tedy sídlí ve fyzickém těle. Tak máme ve smyslu duchovní vědy především tři tělesné články: fyzické tělo, éterné tělo a astrální tělo; potom tři duševní články, v nichž jistým způsobem žije Já: duši citivou, duši rozumovou neboli myslivou a duši vědomou; a když Já nakonec tyto tři články použije, vědomě je přepracuje na duchovní svébytlí, životního ducha a duchovního člověka.

Soudnost člověka

To je schéma, které o mnohém vypovídá. Není to však pouhé schéma, nýbrž účinkující síla. Teprve ten, v němž toto schéma natolik ožije, že uvidí vzájemné pronikání jednotlivých lidských článků, pochopí lidský vývoj. Ba, tato lidská přirozenost je hluboká, hluboká, jak

správně řekl Hérakleitos. Tak vidíme lidské Já, jak pracuje, a v rámci lidských těl vidíme přetváření vnitřních duševních článků lidské bytosti. Chceme-li tomuto Já porozumět, musíme se především ptát, jaký je právě ten dnešní, současný stupeň lidského Já, čeho dosáhlo, co si vydobylo tím, že zčásti nevědomě pracovalo na svém astrálním těle. Co si vydobylo, spočívá v tom, co můžeme označit slovy: Já dělá z lidské bytosti bytost soudnou, bytost, která si ze svého nitra dělá úsudky, ať už jsou to úsudky rozumové, citové nebo volní; Já dělá z lidské bytosti bytost soudnou. Je tím řečeno mnohé, řekne-li se, že dělá z člověka soudnou bytost, bytost, která může na základě rozumných úsudků myslet, cítit a chtít. Je tím řečeno, že se člověk skutečně učí rozlišovat mezi tím, co je pocitem fyzické bytosti, a tím, co je impulsem bytosti lidské.

Podíváme-li se na zvířata, pak můžeme u zvířete najít v jistém ohledu všechny vlastnosti lidského duševního života. U zvířat najdeme sympatie a antipatie, dokonce i to, co je analogií jednoho z nejvyšších citů lidské duše, analogií lásky. Najdeme analogie toho, co nazýváme lidskou rozumovou činností. Ve zvířecí říši můžeme snadno pozorovat, jak v ní všude všechno působí podobně jako v člověku; kdo by však nepoznal rozdíl, který existuje mezi tím, co máme u člověka, a tím, co je jako vlastnost u zvířete? U zvířete můžeme na základě jeho ústrojnosti, na základě jeho tvaru nutně říci, k čemu bude v tom či onom případě puženo. Tato nutnost je zcela jiná než u člověka, který si klade otázku: Mám to udělat, nebo to udělat nemám?

Člověk zvažuje pro a proti, než se rozhodne. Jenom ti, kdo se v této věci dobře nedívají, mohou přehlédnout ten obrovský rozdíl. Člověk si v průběhu vývoje vydobyl soudnost díky oné souhře svého vývoje, která byla právě charakterizována.

Dva ideály: spravedlnost a láska

Promítneme-li si před svou duší nejvyšší ideál tohoto soudného člověka s ohledem na jednu oblast, s ohledem na lidské soužití, s ohledem na způsob, jak se k sobě dva lidé chovají, pak se setkáme se dvěma věcmi. Podíváme-li se na úsudek, se kterým se lidé setkávají, pak je to pojem spravedlnosti a pojem lásky. Promítneme-li si člověk pojem spravedlnosti, bude si moci říci: spravedlnost je něco, co lze považovat za vyšší ideál. Znamená to soulad, vyrovnání v životních poměrech. Stačí jen pomyslet na dobro a zlo, právo a bezpráví. Ale co je to, co lidskou duši zaplaví, když vysloví slovo spravedlnost, když se oddá pojmu spravedlnosti? - Je to cosi mrazivého, co lidská duše zažije ve svém pocíťování, oddá-li se tomuto pojmu. Spravedlnost pocíťuje jako nutnost, jako něco, co musí být, jako něco, čemu se člověk na základě svého zdravého úsudku musí podrobit.

Něco jiného pocíťuje duše, když si představí pojem se spravedlností takřikajíc příbuzný, pojem lásky. Tady nepocíťuje duše mrazivost, nýbrž niterné teplo, něco z toho, co lidskou přirozenost povyšuje, protože si musí říci: to je teprve vpravdě lidský ideál, není-li už spravedlnost uplatňována z toho důvodu, že ji člověk pocíťuje jako nutnost, ale proto, že miluje to, co je spravedlivé, protože chce z lásky dělat to, co má být. Tak stojí - jako ideál mrazivý, ale poznaný jako nutnost, a ideál hřejivý, naplňující naši duši vnitřním ohněm - vedle sebe spravedlnost a láska. A v nich je obsaženo to, na co jako na dva ideály pohlíží lidská duše, když se sama sebe ptá: Kam se musím především vyvíjet se svou soudností? - Tam, aby svým úsudkem, svým zvažováním, tím, co v ní žije, prožívala spolužití lidí tak, aby to bylo ve smyslu spravedlnosti a lásky. V tomto smyslu vzhlíží člověk ke spravedlnosti a lásce jako dvěma vysokým vývojovým ideálům a uzavřeno v působení svých sil vidí to, co v soužití vede ke spravedlnosti a lásce.

Ano, tak je to. Avšak nemůžeme porozumět lidskému vývoji, jako ani vývoji vůbec, nevezmeme-li si na pomoc jiný pocit, který nám objasní vlastní podstatu vývoje. Vývoj je něco, co - má-li probíhat zdárně - v sobě musí zahrnovat ještě něco jiného. A to „něco“ můžeme asi nejlépe označit slovem „zrání“. Zrání v průběhu času, to je něco, co nelze od

pojmu vývoje oddělit. A budeme si rozumět nejlépe, použijeme-li hned pojem zrání ve vztahu k lidskému Já samotnému.

Zákon zrání

Veźměte si jednotlivý lidský život, veźměte si ho v tom smyslu, jak ho vážný pozorovatel bytí má brát. Je možné očekávat od člověka ve třetím roce života totéž jako od člověka ve dvanáctém nebo šestnáctém roce? To není možné. U bytosti, která se vyvíjí, a která se vyvíjí tak, že dochází k souhře sil - není možné, aby se od nich očekávalo totéž. Každický vývojový okamžik má svůj čas a je trpké pro celý tento vývoj bytosti, dojde-li k prohřešku proti zákonu zrání. Je tedy trpké pro jednotlivý lidský vývoj mezi narozením a smrtí, očekává-li se od Já člověka v určitém věku něco, co by mělo být očekáváno teprve v jiném věku, podle stupně zralosti. Tak je ale také nezdravé, jsou-li od člověka na nižším stupni vývoje, který dosud nevytříbil dostatečně své vášně a pudy, očekávány věci, které lze skutečně plodně očekávat teprve od takového Já, které prošlo oněmi různými stupni tříbení. Tak tomu je, když před sebou lidské Já vidí takovéto významné ideje, jako je spravedlnost a láska, když je před sebou vidí jako ideály a řekne si: k nim musím stoupat - tak, aby působily jako dvě velké hvězdy, které člověka v životě vedou. Avšak touto cestou je nutné jít tím správným způsobem.

Práce Já ve sledu vtělení

Jestliže nyní nebudeme sledovat jednotlivý lidský život, nýbrž celý ten život člověka v průběhu stovek a tisíců let, jak se lidské Já navrácí a pracuje na lidské bytosti, pak před sebou budeme mít komplikovanou skutečnost, která nás bude velmi silně nutit, abychom svou pozornost obrátili ke zrání.

Jestliže - což lze dnes jen naznačit, ale čeho se v průběhu zimních přednášek budeme z různých hledisek dotýkat - jestliže člověk nežije jen jednou mezi životem a smrtí, ale neustále se vrací, pak je myslitelné, co duchovní věda poznává jako nutný důsledek vývoje, že lidské Já nežije jen jednou, ale že prodělavá po sobě následující vtělení. Během všech těchto vtělení pracuje lidské Já tak, že v pradávné minulosti pracovalo na astrálním těle, éterném těle a fyzickém těle, takže se dnešnímu člověku již vytvořila duše citivá, duše rozumová neboli myslivá a duše vědomá; a bude dále pracovat tak, že vznikne duchovní svěbytí, životní duch a duchovní člověk. Síly tohoto vývoje se ve vzájemné souhře prostupují a sjednocují se v ideálech spravedlnosti a lásky. Tuto práci vykonává lidské Já.

Tak ale, když si správně vezmeme slovo zkušenost, musíme pochopit, že v každém období života - a budeme-li hovořit o různých vtěleních, potom v každém jednotlivém vtělení - působí duše správným způsobem na ostatní tělesné články, aby lidské Já pracovalo na každém jednotlivém vývojovém stupni, aby toho nedělalo příliš mnoho s ohledem na osvojování si spravedlnosti a lásky: neboť Já nemá s ohledem na to, co je v něm soudné, nikdy jít dál, a ani se nemůže dostat dál, než mu to umožňuje stupeň jeho zralosti.

Moudrost světa

Co je však v tomto ohledu oním regulátorem? Co způsobuje, že Já na určitém stupni nejde za stupeň zralosti? Člověk může pochopit, co tu je oním regulátorem, co způsobuje, že Já může přinejmenším na každém stupni konat to správné, člověk to může pochopit jen tehdy, když si uvědomí, že to, co člověku co do obsahu poskytuje jeho vědění, jeho poznání, jeho ideje, jeho pojmy - abychom stručně vyjmenovali to, pomocí čeho poznáváme svět -, že to není přítomné jen v člověku, ale že se to rozlévá přes celý svět.

Člověk se snaží poznávat svět tím, že si o světě vytváří pojmy a ideje. Právě tak málo jako můžete nabrat vodu ze sklenice, ve které žádná voda není, můžete nabírat moudrost ze světa, ve kterém by moudrost nebyla. Člověk nabírá svým úsudkem, svou poznávací schopností moudrost.

Člověk chápe rostlinu, protože je moudře vystavěná. Člověk si vytváří pojmy. Bylo by nesmyslné a bláhové domnívat se, že by si člověk mohl utvořit pojem o rostlině, kdyby rostlina sama nebyla podle tohoto pojmu vystavěná. Co si člověk takto vytahuje ze světa, je ve světě rozlito, spočívá to v základu věcí. V lidské duši vystupuje v jiné formě jako moudrost to, co je v ostatním světě či venku v přírodě rozlito.

Výroba papíru

Jestliže si to chcete názorně představit, pak stačí, když si uvědomíte toto: Ve vývoji lidstva to trvalo dlouho, než se člověk dostal k tomu, aby na určitém stupni historického vývoje začal vyrábět, řekněme, papír. Pokuste se představit si to množství myšlenek a práce nutné k tomu, aby se začal vyrábět papír, tak aby mohl vstoupit do lidského vývoje. Kdybychom si chtěli dělat legraci, mohli bychom říci, že ve světě vos byl papír vynalezen nejen o stovky let, nýbrž ještě daleko dříve, neboť vosí hnízda jsou postavena z té samé látky, kterou máme jako papír. Je to skutečný papír. Látky, které člověk vyrábí, jsou venku zapracované do vnější přírody.

Na takových [příkladech] si můžete uvědomit, jak moudrost, ke které se člověk dopracovává, se rozlévá venku ve světě. Svět je moudrostí a vybudován úsudky. [Lidská] moudrost je znovunalézáním úsudků, které se jako síť rozprostírají přes všechno bytí v přírodě. Moudré uspořádání je nejenom v tom, co vypracovává lidské vědomí, co člověk utváří ve své duši, moudré uspořádání lze najít všude. Bylo zde tedy již v době, kdy lidské vědomí ještě nemohlo pracovat vědomě.

A byla to tato moudrá práce, která umožnila, aby lidské Já mohlo pracovat na fyzickém těle, na éterném a astrálním těle, ještě než mohlo pracovat vědomě.

Rozdíl mezi hněvem a klidem

Tato moudrost musí však dnes být i v životě venku. Lidské Já dnes není tak daleko, aby zcela jen samo ze sebe našlo to pravé, co by odpovídalo mnohem vyšší soudnosti. Co tím chci říci, pochopíte, podíváte-li se na následující věc:

Představte si, že nějaký člověk bude stát před dítětem, které chce vychovat. To dítě udělá něco, co udělat nemělo. Bude nutné, aby následoval nějaký úkon; tím může být trest nebo něco jiného. Něco takového se může stát. Jedna možnost je, že si vychovatel řekne: tento chovanec dělá něco nesprávně. To se vychovateli nelíbí a je možné, že se dostane do afektu hněvu a že se tento hněv do určité míry rozvine, že z něj bude puzení k určitému úkonu. To je jedna možnost.

Druhá možnost je ovšem ta, že vychovatel, přestože viděl, co chovanec provedl, přestože pocítil nelibost, zůstane tím, co lze označit výrazem klidný; že pocítí klid a na základě pouhého úsudku a také určité zralosti duše učiní to, co je jako trest či něco podobného v daném případě nutné. Navenek se může stát totéž.

Rozdíl spočívá v tom, že duše je jednou naplněna hněvem, podruhé klidem. Když se na tento rozdíl podíváme, položíme si otázku: proč je tu v jednom případě hněv a ve druhém případě klid? Bude ten, kdo se rozpálený hněvem dívá na to, co to dítě dělá, schopen skrze zralost svého Já učinit v daném případě to správné?

Budete-li sledovat život, řeknete si, že toho zpravidla schopen nebude. Patří k tomu jistý stupeň zralosti lidského Já, aby toto Já, i když nepocituje žádný afekt a zůstává chladné a klidné, přesto učinilo - v lásce k věci, v lásce k tomu, co má být - to správné. Patří k tomu jistý stupeň zralosti. A každý člověk se nachází v určitém bodě s ohledem na tuto zralost. Lidské Já nemůže mít vždy onen stupeň klidu, který mu dá schopnost, aby i přesto, že

nepocit'uje žádný afekt, učinilo to správné. K tomu se musí lidské Já vyvinout až k určitému stupni.

Hněv pohání nezralé Já

Co by ten vychovatel udělal, kdyby byl klidný a nepocit'oval hněv? Pak by stál se svým klidem vedle, nic by neudělal a nechal by tu věc být. O to je postaráno oním moudrým uspořádáním světa - o to, aby Já pomocí jiných sil než jsou ty, ke kterým dosud nedozrálo, bylo nasměrováno, alespoň částečně, k tomu správnému. Než je Já zralé k tomu, aby jednalo ze svého klidu, jedná z afektu, z hněvu.

Tady vidíme, jak toto lidské Já sice během vývoje pracuje na lidském astrálním těle, takže se během vývoje astrální tělo vyvíjí tak, že rozkvétá onen klid; ale dokud není Já sto dosáhnout této zralosti a nechce na tomto klidu pracovat, měl by být člověk pomocí něčeho, co v něm je, puzen k tomu, aby něco udělal. Takovým zařízením, a to zařízením zcela podstatným, které ač nechává Já zrát v rámci astrálního těla, přesto ho pohání, aby si vytvořilo určitý vztah k druhému člověku, ještě než je zralé, takovým zařízením v astrálním těle je hněv.

Tak jako je například vnější příroda ve své rostlinné říši, ve své živočišné říši moudře zařízena, tak je i moudře zařízeno všechno, co můžeme nazývat astrální přirozeností člověka. Je to zařízeno tak, že se lidé dostávají do vzájemného vztahu, ještě než si mohou vybudovat zcela správný vztah na základě své soudnosti, podle svých ideálů o spravedlnosti a lásce. Předchůdcem klidu je hněv.

Ušlechtilý hněv chlapce

Ve vývoji tomu musí být tak, že to, co vede vzhůru k vyšším stupňům vývoje, může vést na scestí. Kdyby se člověk ovšem dostal na scestí, nemohl by se propracovat k pravdě. Hněv tedy může také nabrat špatný směr - jestliže se však na něj podíváme v jeho širokém významu, můžeme vidět, jak působí. Vezměme si mladého člověka v chlapeckých letech, který zatím není schopen vytvořit si určité ideály; ve svém okolí však uvidí to či ono bezpráví. Ten chlapec vzplane tím, co lze nazvat ušlechtilým hněvem. A tento ušlechtilý hněv z toho, s čím nemůže souhlasit, v něm pracuje, aby jeho duše dozrála k tomu, že v sobě vypracuje to, co se může stát oněmi velikými ideály života. Jakoby z mateřské substance dozraje toto samo sobě přenechané Já prostřednictvím vlastností jako je hněv. Že Já zraje, můžete poznat i na základě jiných skutečností. Protože z věcí, o kterých ještě nemůže mít žádný pojem, nikdy tento chlapec nevidí ve svém okolí uskutečněné své ideály, cítí zas a znovu tentýž ušlechtilý hněv nad tím, co se mu nelíbí. Když se lidé podívají do života, tak si mohou všimnout, že všechna ta vzkypění ušlechtilého hněvu v mládí se později objeví jako láska a mírnost. Ten, kdo sleduje život v jeho celistvosti, uvidí proměnu mladického hněvu v lásku a mírnost stáří.

Hněv jako průkopník lásky

Tak vidíme, jak láska a spravedlnost, které jako vysoké ideály stojí před lidskou duší, avšak které musí nechat vyzrát lidské Já - neboť je třeba nesmírně mnoho k tomu, aby byl v celém svém rozsahu ze skutečných niterných, konkrétních idejí a pojmů vyvinut systém lidské spravedlnosti a pravá, opravdová láska, která není zatížena chmurnými pocity -, tak vidíme, jak spravedlnost a láska, tyto vysoké ideály, před sebe jako průkopníka v lidském společenském řádu postavily hněv.

Je misí hněvu, aby připravoval lásku.

To může člověk pochopit, uváží-li, že to, co se má ve skutečnosti stát soudností, se může zvrhnout v krajnost.

Vezmeme-li ohled na různá vtělení, pak můžeme říci: co si s sebou člověk přináší v podobě spravedlnosti a zárodků lásky, to sahá zpět do doby, kdy ještě nedokázal poznat, jaké by muselo být to správné vyrovnaní, kdy ještě neměl ani tušení o pravém citu lásky, aby mohl to či ono splnit, kdy se ale objevuje to, čím je hněv. Jako ranní červánky slunce, tak září hněvivost, onen ušlechtilý hněv, jako předzvěst lásky. Moudře vložily mocnosti, jež řídí svět, do astrálního těla hněvivost, dříve než může být vytvořeno plné vědomí lásky, než se v duši v naprosté spravedlnosti může zrodit láska.

Platónova duše hněvivá

V dobách, kdy lidé sledovali tyto věci pozorněji než dnes, se už ze jména duševního článku „duše hněvivá“ poznalo, co v něm je. Vrátime-li se k velkému řeckému filosofu Platónovi, zjistíme, že to, co my nazýváme duší vědomou, nazývá Platón duší rozmyslnou. Avšak to, co nazýváme duší rozumovou neboli myslivou, do níž musí být vetknuty ideály spravedlnosti a lásky, to nazývá Platón duší hněvivou. To, co nazýváme duší citivou, nazývá Platón duší žádostivou. Kdybychom přešli k Aristotelovi, zjistili bychom, že těchto výrazů užívá podobně i on; můžeme také zjistit, že přesně odpovídají výrazům duchovního bádání. - Proč označuje Platón duši, která předchází duši vědomé, jako duši hněvivou? Označuje ji tak proto, že do této duše není vepsán pouze hněv, ale i všechna ta moudrá zařízení, proto, že moudrost, která je rozlita ve světě, našel rozlitou také v lidském astrálním těle, totiž právě jako duši hněvivou. U těch, kdo hlouběji nahlíželi do podstaty duše, nacházíme už v názvech naznačeno to, co je podstatou.

Pravda v bájích a pověstech

Kdo z pozice duchovní vědy sleduje to, co jako pověsti a báje, jako tradice národů prochází proměnami časů, ten ve své duši učiní zvláštní objev. To, co by se dalo nazvat „vědou zeleného stolu“, vám může dát takovouto odpověď, když se zeptáte, odkud pochází ta či ona báje: je to lidová slovesnost. - Jenom ten, kdo lidovou slovesnost nezná, může o ní takto mluvit. Kdo ale půjde hlouběji, kdo do té či oné pověsti, té či oné báje vrhne paprsek světla, ten učiní onen zvláštní objev, že je v nich obsažena veliká moudrost.

Než bylo lidstvo vzděláno logickým úsudkem, zvažováním a počítáním, tak jak tomu je dnes, než tato soudnost vedla k nazírání pravdy, vedlo je jiné, jasnozřivé poznání - více v obrazech - k tomu, že nazírali pravdu. Báje a pověsti se tak stávají něčím zcela jiným, než čím se zprvu zdají být. Stávají se výrazem hlubokých pravd.

Takovou bájnou látku, která nás zavede do hlubin pravdy, jež nás dnes zajímají, zpracoval řecký tragéd Aischylos ve svém „Spoutaném Prométheovi“. Vrací-li se člověk k životu tohoto tragéda, ležícím dva tisíce let před našimi životy, pak je uchvácen světovým názorem, který v této skladbě vládne, světovým názorem, který se rozlévá řeckými bájemi, světovým názorem řeckého národa.

Báje o Prométheovi; pokolení bohů

Mohl bych tím naplnit přednášky po celou zimu, kdybych vám chtěl říci, co se o „Prométheovi“ říci dá. Tato skladba navazuje na báji, jež obsahuje jméno Prométheus. Asi budete všichni vědět, co báje o Prométheovi obsahuje. V krátkosti bychom si to v duši oživili.

Když Řekové namířili svůj duchovní zrak zpět do uplynulých dob, spatřili v bytosti naší Země, ve vývoji naší Země a vesmíru působení prastarých pokolení bohů. Dnes se nebudeme zabývat tím, co si má pod tím člověk představit.

Myslete si, že to jsou personifikace přírodních sil nebo cokoli jiného; na tom dnes nezáleží. Řekové spatřili dvě stará pokolení bohů: nejprve Úrana a Gáiu; tito staří nebeští bohové, kteří vyvolali první pochody naší Země, byli vystřídáni pokolením Títánů; oním pokolením Títánů, k němuž patřili [mimo jiné] Kronos a Saturn. Kronos byl synem Úranovým. Báje vypráví o tom, že Títánové, v jejich čele Kronos, na sebe strhli vládu a svrhli starého Úrana. Můžeme se již předem domnívat - na to se poukazuje a tak to i je -, že podle řeckého názoru existovaly za starých dob určité formy života, které tenkrát byly pod jinou vládou než v pozdějších epochách vývoje. Kdo ví, že se formy dění v průběhu doby mění, ten bude obdivovat geniální pohled řecké báje, která prostřednictvím sňatku Úrana a Gáie vyjadřuje počátek zemského vývoje, onu souhru jednoduchých prasil světa, a která pak pozdější epochu vyjadřuje tím, že říká, že se objevili Títánové. Celá tvář Země se mění, takže tu jsou jiné formy života, dění a vývoje. V Títánech tak máme druhé pokolení bohů, síly, působící ve vývoji Země. Proč je pokolení Títánů vystřídáno pokolením, jehož vůdcem je Zeus? Zeus je takřikajíc příslušníkem nejmladšího z pokolení bohů. Proto svrhl Kronos s jeho věrnými do neznámého světa, do skrytého světa, ke kterému Títánové patří, a Zeus je nyní tím, kdo vykonává vládu nad světem.

Vývoj lidského vědomí

V boji Dia s Títány stál Prométheus, potomek Títánů, po boku Dia. On to byl, kdo napomohl tornu, aby Zeus dosáhl svého cíle. Prométheus však zažije takřikajíc trpké zklamání. On pomohl Diovi, aby získal vládu nad světem. V průběhu toho, co si Řekové představovali jako střídání těchto tří sdružení bohů (Úranos, Títánové a rod Diův), se lidé vyvíjeli k různým schopnostem, vyvíjeli se k určitým stupňům. Když se Zeus ujal vlády, byli lidé tak daleko, že mohli do svého vědomí přijímat dojmy okolního světa.

Budeme-li tuto řeckou báji správně chápat, budeme-li k ní přistupovat skutečně duchovědně, tak zjistíme, že řecký génius, tam kde se vyjadřuje bájně, nádherným způsobem přihlíží k pojmu vývoje. Lidé, kteří dokážou uvidět jenom to, co mají pár kroků před nosem, si myslí, že člověk a jeho vědomí, jakmile ve smyslu dnešní přírodní vědy postoupili od živočišné formy k formě lidské, byli vždycky takoví, jací jsou dnes. - Čili i lidské vědomí je ve vývoji. Teprve pozvolna získávalo ty formy, které má dnes.

Prométheův dar ohně

Jestliže bychom se vraceli pomocí bádání, které vnější přírodní vědě už není přístupné, avšak vědě duchovní ano, tak bychom se dostali ke všem stupňům lidského vědomí, kdy tu ještě nebylo usuzování a zvažování. Zato tu však bylo obrazné vědomí, obrazné vědomí, které působí jinak, které působí tak, že setká-li se člověk s nějakým dojmem, tak v něm vystoupí obrazná představa. On bezprostředně věděl pomocí obrazů, pomocí dojmů, které ten obraz učinil na jeho cit; on věděl v tom starém šerém vědomí, jež jako starý pozůstatek, jako dědictví zůstalo ve snu zachováno. Staré šeré, jasnozřivé vědomí tu bylo v té době. Člověk teprve navíc osvojil schopnost do tohoto vědomí pojímat.

Všechno bylo ve vývoji; především lidské vědomí. To je vyjádřeno skutečností, že se Zeus ujal vlády. Vědomí poskytuje stále více místa tomu, co se má vyvíjet směrem k úsudku, ke zvažování. Jistota pohledu, kterou tyto obrazy zprostředkovávaly, se vytratila. Člověk teprve začínal s prvními skutky počítání a zvažování. Lidé byli nemotorní. S ohledem na své staré vědomí otupěli. Už nedokázali chápat okolní svět. Žili takřka nelidským způsobem ze

dne na den. Avšak z této otupělosti se postupně vyvíjelo to, co, jak jsme si naznačili, bylo přítomné v prvních počátcích a co v člověku působilo tak, že ho to pozvolna vedlo k tomu, aby usuzoval; že ho to vedlo k tomu, aby ze svého Já vkládal do světa něco, co tu dříve nebylo. Říkejte tomu síla, říkejte tomu jsoucno. Řecký génius to vyjadřuje tím, že říká: Prométheus vložil do lidské přirozenosti onen smysl, který jí umožňuje, aby pomocí nástrojů zpracovávala jednotlivé věci života do podoby uměleckých produkcí. Prométheus je velikým dobrodincem lidí, který dal v lásce lidstvu to, co bude stále víc a víc rozvíjet. Zeus by býval - to je to zklamání, které Prométheus zažije - v člověku rozvinul jenom to, co je nezávislé na soudnosti, nezávislé na počítání a zvažování, co by nevedlo k uměním. Zeus nechal člověka bez ohně.

Zeus a Prométheus jako astrální tělo a Já

Cestovatelé vám poví, že vyšší zvířata, například opice, byla diváky a přihlížela, jak se cestovatelé hřáli u ohně. Když cestovatelé oheň opustí, zatímco ještě hoří, pak se hřejí také; ale co neudělají, je, aby sama donesla dřevo a udělala oheň. Úzce to souvisí s děláním ohně, s předvídavým rozumem, že se udělá něco, co má posloužit teprve později. Je to předvídaní, co je vyloženo v Prométheovi, jenž je průkopníkem v myšlení. Vývoj je řeckým géniem vyložen v postavě Prométhea.

V Diovi je spatřováno to, co nepůsobí v lidském Já, co člověka nedělá soudným, nýbrž co působí jen v lidském astrálním těle. Řek zaměří svůj pohled na lidskou přirozenost a řekne si: tři bytostné články člověka (jestli si to řekne v této formě nebo ne, je lhostejné) působí pudy, žádosti a instinkty. Ty musí hrát proti sobě. Co tu moudře prostupuje astrální přirozenost, spatřoval Řek v Diovi. Co proniká do lidského Já, co vede Já k vyššímu stupni, to spatřoval v Prométheovi. Tak tu stáli proti sobě Zeus a Prométheus, tak jako Já dělající si nárok na úsudek a rozum a jako astrální tělo. Tak spolu bojovali v Já, které tříbí astrální tělo.

Spravedlnost a Títánové

Když Řek zaměří svůj pohled na celou astrální přirozenost, řekne si: Když se podíváme na člověka s jeho astrálním tělem a jeho Já - stojí tu ve světě, zažívá bolest i radost, koná dobro i zlo. Bolest a radost, dobro a zlo vyžadují vyrovnání. Vyvolává to nelibost v lidské duši, je-li dobro bez odměny a úspěchu, a stojí-li tu zlo nepotrestané či s neoprávněným úspěchem. To, co způsobuje vyrovnání mezi utrpením a radostí, mezi dobrem a zlem, je spravedlnost.

Když se však podíváme po světě, říká si řecký génius, pak je spravedlnost ve světě, v rámci lidské přirozenosti a lidského astrálního těla, přítomná zprvu ve velmi omezené míře. Bezmocný je člověk - to pocíťoval řecký génius s ohledem na spravedlnost. Pak se podívá ven do přírody, dívá se a říká: Vývoj je to, co se představuje naší duši ve východu a západu slunce, ve zrodu a zániku rostlinného světa; co se nám takto představuje, co se nedostane až vzhůru k lidskému astrálnímu tělu, je všechno takové, že v tom působí něco, [...] co je spojené s celým světem jako cosi, co je mnohem hlubší spravedlností, než může člověk ve své bezmoci uskutečnit. On pak vzhlédl vzhůru a řekl si: Přece musí existovat skryté síly a mocnosti, jež jsou za tím, co můžeme vidět, a jež způsobují vyrovnání. Tyto síly jsou takové, že jsou mocné v poměru k lidské bezmocné bytosti; jsou to síly spravedlnosti, takže ona všude vládne a dá se počítat s těmito silami, které s mocí a silou způsobují vyrovnání a které nepodléhají lidské bezmoci. Jsou skryté, avšak musí tu být. K těm řecký génius pohlížel a nazýval je Títány z toho důvodu, protože nejsou lidsky bezmocní, a Themis, bohyně spravedlnosti, patří ke zvláštním ženským Títánům.

Láska

Tak se pohledu řeckého génia naskýtá všude panující spravedlnost títánské říše. Potom však musí být přeměněna v lásku. Musí do sebe nasát hřejivý cit lásky. Proto není uctívána Themis

jako ona postava, která proniká i do člověka, která vede člověka k ideálu spravedlnosti, k lásce, nýbrž syn Themidy, Prométheus. On je tím, kdo chápe člověka v jeho podstatě. Zatímco Zeus patří do říše, která vlévá moudrost a vyrovnání do lidského poznání na Zemi - nakolik připadá v úvahu to, co je astrální -, vlévá Prométheus do lidského Já to, co má toto Já přivést vždycky zase dál.

Upoutání Prométhea na Zemi

Mohli bychom si však v člověku jako jednotlivci, kdyby se jeho Já dostalo ve svém vývoji příliš daleko, všimnout síly, která toto Já zadrží, postaví se mu do cesty. Tak jako dosud nezralému klidu předchází hněv, tak viděl řecký génius ve velké souvislosti světa vzájemné působení činu Prométheova a hněvu Diova. Zeus je tím, kdo má bdít, aby vývoj lidského Já nespěl příliš rychle kupředu. Proto se musí postarat o vyrovnání. Prométheus dodává lidem to, čím je u běžného člověka rozum, rozmysl, mysl; tedy to, co samo ze sebe dospěje k soudnosti. Tím ale v lidském vývoji nastupuje něco jiného. Člověku, který postoupil z dřívějšího na tento stupeň, se zúžilo vědomí. Když měl člověk ještě své staré vědomí, vědomí jasnozřivé, viděl člověk svým obrazným vědomím do svého duchovna, přinejmenším do svého duševního světa. To je spojeno s vědomým objevováním se obrazných tvarů, takže člověk viděl do duševního světa, který je pro rozumové a smyslové vědomí skrytý. Tak se jeden svět skryl lidskému vědomí. Pohled byl upoután na Zemi, a zároveň postoupil k vyššímu stupni. To, co do člověka vložilo své ideály spravedlnosti a lásky, muselo zaplatit takovou cenu, že to bylo upoutáno na vnější smyslový svět, na Zemi. To bylo ono protipůsobení astrální. Zatímco člověk dále vyvíjel své Já, působilo astrálně jako protiúder. Zatímco dříve mohl člověk nahlížet do duševního světa, tímto protiúderem je pohled do duševního světa zakalen a zůstává omezen jen na vnější fyzický svět. Byl upoután na pozemský svět. To, co bylo v Prométheovi, ho upoutalo na pozemský svět.

A tak byl Prométheus v lidské přirozenosti tím, co jako vyrovnání v astrální přirozenosti působí v říši Diově, Diovým hněvem upoután na Zemi, přikován k Zemi. On vytvořil vyšší schopnost. Ta však byla zatemněna Diovým hněvem. Existují všechny možné stupně mezi onou jasností vědomí, které má člověk ve dne, a zatemněním ve spánku. To, k čemu dochází v afektu, je do jisté míry zatemněním. A kosmický stupeň zatemnění, to bylo to, co lidské vědomí upoutalo na fyzický svět. Vědomí, které mělo pohlížet do duševního světa, bylo jako ochrnuté. Toto ochrnutí bylo oním přikováním Prométhea ke skále.

Íó jako staré obrazné vědomí

V postavě Prométhea řecká báje přesně znázorňuje onu předvídavost v lidské přirozenosti. A to v tak ohromující podobě podává řecký autor tragédií Aischylos v dramatu „Spoutaný Prométheus“. Necháte-li na sebe jádro tohoto nádherného dramatu působit, uvidíte, jak se setkáváte s něčím, o čem se dá říci, že to ve světě existuje jako staré dědictví z dávných časů. Jistě, člověk se určitým způsobem vyvíjel, ale veškerý vývoj nepostupuje přímo kupředu. Vždycky tu jsou části zděděné ze starého vývoje, které nezapadají do pozdější doby; ty zkrátka vybočují. Představte si bytost se starým obrazným vědomím v naší době - ta bytost by byla nemožná; v dnešní době by se naprosto nemohla vyznat. Není to zbůhdarma, že se lidské duševní síly mění. Mění se, aby se přizpůsobily příslušným pozemským poměrům. Obrazné vědomí je přizpůsobené dřívějším pozemským poměrům.

Rozumové vědomí odpovídá dnešní době. Umělec to ztvárňuje v postavě Íji. Ta znázorňuje bytost nacházející se na stupni starého obrazného vědomí. Co se stane s tímto vědomím [objeví-li se v naší době]? Zešílí! Co nám má tento obraz říci?

Může se stát, že někdo bude mít schopnost dřívější doby, schopnost něco vidět, ale tyto schopnosti už dnes nejsou k ničemu. Tyto schopnosti jsou omylem a šílením pro duši.

Takové vědomí, které zůstalo jako staré dědictví, takže se tu objevuje omyl a šálení a klam, ztvárňuje řecký génius tím, že Íó spatří stookého Arga. Íji přicházejí vstříc obrazy. Jsou to však mámení, šalba a iluze. I když by toto vědomí, kdyby se chopilo dnešních lidských duševních schopností, propadlo šílenství, přesto si nesmíme myslet, že nemá svůj význam. To, co dnešní člověk vyvinul jako vyšší vědomí, se chopilo jen jedné části lidské bytosti, totiž mozku - a udělalo z něj svůj orgán. - Íó však pracuje na člověku ještě i dnes. V tom spočívá budoucí lidský vývoj: aby se všechny síly, které tu jsou, mohly v pozdější době objevit v nových formách. Pokud se Íó se svým vědomím staré doby objeví dnes, pak je šílená. Pokud se ale to v lidské přirozenosti, co pracuje podvědomě, spojí s tím, co je vyšší přirozeností člověka, pak bude lidský úsudek vědomý; Prométheus v lidské přirozenosti bude vysvobozen. Řek umísťuje celou tuto věc do minulosti a ona se také jistým způsobem k minulým událostem vztahuje. [...]

Mise hnevu

Mohl jsem jen naznačit, v čem spočívá podstata tohoto dramatu. Mohl jsem ukázat, že dramati kova mysl byla naplněna tím, co je v lidské přirozenosti a co v ní působí. Proto mohl Aischylos ztvárnit, jak tu z astrálního těla vychází hněv, který připoutal Já v kosmu, aby mohlo dozrát a aby mohlo nejprve rozvinout schopnosti, které jsou mu přiměřené, jakoby promítnuto z kosmu do vnitřní lidské přirozenosti. Skrze toto velkolepé drama uvidíme, že misí hněvu je být předzvěstí lásky. To je v jistém smyslu také to, co nás spojuje s oním vznešeným slovem pravda, které souvisí s lidskou přirozeností jiným způsobem než hněv.

Vývoj Já ke schopnosti lásky

Uvidíme, jak Goethe ve své „Pandoře“ zapracoval to, co on sám ve své nejhlubší duši pociťoval o těchto záhadách života. Avšak proto, že dnešní lidstvo je tak vzdáleno duchu žijícímu v duši takového básníka, proto byly básně jako „Pandora“ tak málo pochopeny. Tak tomu bylo už za časů Goetha. Proto se také Goethe cítil na výšině svého života osamělý. V této osamělosti vnímal také některá nebezpečí - lidé říkají ještě i dnes: V mládí psal Goethe ještě srozumitelně, ale na stáří sešel a psal nesrozumitelné věci. - Nad tím jednou Goethe vybuchl, ta slova najdete v jeho díle: Tu chválí mého Fausta a co vůbec stojí v mých dílech ...a teď si ta chátra myslí, že prý už to není on. - Tak smýšlel o nepochopení světa. Právě když člověk sleduje lidskou duši a chce ji prakticky pochopit, musí vycházet z duchovní vědy.

Člověk musí být s to sledovat hru sil i smysl jednotlivých sil, jak nám jej vykládá duchovní věda. Pak budeme pohlížet do propastných hlubin duše tak, že to budeme moci prakticky použít. Tomu, co k nám z tohoto hlediska duchovně promlouvá prostřednictvím Aischyla v jeho dramatu od Dia k Prométheovi, porozumíme jako plodům teprve tehdy, pochopíme-li, jakou misí má hněv v astrálním těle vzhledem k vývoji Já směrem ke schopnosti lásky. Zde se odhaluje závoj, [...] můžeme-li říci: Jistě, díváme-li se na duši duchovědně, cítíme, jak hluboko je její dno, cítíme také, že jsme na cestě, abychom k tomuto dnu pronikli. Teprve duchovní věda nám dá radu, abychom krok za krokem usilovali o to správné, a pronikali tak k ideálům poznání duševního života, jichž má být dosaženo; ukáže nám, jak na základě těchto ideálů nově chápat slova onoho prastarého mudrce z 5. a 6. století, na něhož si můžeme vzpomenout, budeme-li chtít probádat hlubiny duše:

*Duše hranic dojít nemůžeš,
i kdybys každou prošel cestu;
tak hluboký je její smysl.*